

“BOBURNOMA” DA JOY NOMLARINING QO‘LLANILISHI

Imomaliyeva Gavharoy Odiljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Muratova Nafisa Baxtiyarovna

O‘zbek tilshunosligi kafedrasida o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

O‘zbek tilining muhim yodgorligi bo‘lmish Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari ma’naviy qadriyatlarimizning bir bo‘lagi hisoblanmish toponimlar va ularning tarixini o‘rganishda noyob manbadir. Unda mingdan ortiq geografik nom, mamlakat, shahar, qishloq, qal’a, dasht, dovon, dara, daryo, ko‘prik, kechuv, ko‘l, chashma, bog‘, yaylov, o‘tloq va boshqa joylarning nomlari tilga olib o‘tilgan. Maqolada, shuningdek, joy nomlarining kelib chiqish tarixi haqida qisqacha yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: *Toponimlar, geografik nom, oronimlar, etimologiya*

KIRISH

“Boburnoma” da joy nomlari toponimikasi haqida so‘z yuritish ekanmiz, asarda uchraydigan toponimlar ular ifodalagan obyektlarning turiga ko‘ra bir necha guruhga bo‘linishini ta’kidlab o‘tamiz. Bularning bir qismini aholi maskanlari nomlari – oykonimlar tashkil etadi. Oykonimlar:

- 1) mamlakat nomlari – Afg‘oniston, Hindiston, Arabiston, Mo‘g‘uliston, Iroq, Ozarbayjon, Misr, Xitoy, Xuroson;
- 2) shaharlar nomlari – Dehli, G‘azna, Qobul, Mashhad, Banoras, Urganch, Toshkand, Andijon, Kesh, Sayram, Xo‘jand, Qarshi, Buxoro;
- 3) qishloq va kentlar nomlari – Muhammad og‘a kenti, Ho‘dak kenti, Beshkent, Qulba kenti, Archakent, Yorkand, Navkand, Dehi G‘ulomon, Yettikent, Dehi Afg‘on;

4) qal'a va qo'rg'on nomlari: Qal'ai Dabusi, Qal'ai Zafar, Olaqo'rg'on, Toshqo'rg'on, Asfidak qo'rg'oni;

5) rabotlar nomlari – Raboti Sarhang, Raboti Zavraq, Surhrabot, Raboti Ro'zak kabilarni o'z tarkibiga birlashtiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Boburnoma” – adabiy va tarixiy ahamiyatga molik asar. Unda o'z davridagi ko'plab kishilarning turli vaziyatlardagi kechinmalari, Osiyoning ko'plab tog'lari, daryolari, o'rmon va cho'llari, iqlimi, aholisi, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy ahvoli haqidagi ma'lumotlar jamlangan. “Boburnoma” ni g'arb tillariga tarjima qilgan J.Leyden, V.Erskin va boshqalar bu mumtoz kitobga, asosan, tarix asari sifatida yondashib, o'z tarjimalariga yozgan so'zboshi va izohlaridan uni XV asr oxiri va XVI asr boshlarida O'rta Osiyo, Afg'oniston va Hindistonda ijtimoiy-siyosiy voqealarni aniq tasvirlovchi tarixiy hujjat, ana shu hududlarning geografiyasi, o'simlik va hayvonot dunyosi, etnografiyasi haqida ishonchli ma'lumot beruvchi manba deb baholganlar.

Bunga misol tariqasida Andijon tasvirini olsak bo'ladi:

“Andijondurkim, vasatta voqe bo'lubdur, Farg'ona viloyatining poytaxtidir. Oshlig'i vofir, mevasi farovon, qovun va uzumi yaxshi bo'lur. Qovun mahalida poliz boshida sotmoq rasm emas. Andijonning noshpotisidan yaxshiroq noshpoti bo'lmas”.

Asar bobomizning kundalik daftari hisoblangani uchun u turli mubolag'alardan holi bo'lgan va undagi har bir narsa boricha aks ettirilgan. “Boburnoma” da qo'llangan sodda va ravon uslub Pirimqul Qodirov qalamiga mansub bo'lgan, Boburning hayoti yoritilgan “Yulduzli tunlar” asarida Xondamir nutqi bilan quyidagicha keltiriladi: “Bobur qalamga olgan voqealar juda murakkab bo'lsa-da, muallif ularni og'zaki hikoyaga yaqin bir tarzda xiyla oddiy uslubda yozgan edi”. Voqealar Andijon, Samarqand, Xo'jand, Hirotdan boshlab Kobul va Agragacha bo'lgan qamrovga ega, ya'ni unda O'rta Osiyodan boshlab Hindistongacha bo'lgan masofadagi deyarli 50 yillik voqealar haqqoniy ifoda etilgan.

“Boburnoma” asari orqali Bobur mirzoni toponimistik olim sifatida ham bilamiz. Asarni o'qib borar ekanmiz, o'rin-joylarning nafaqat nomlarini, balki

ularning o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishamiz, ularni o'rganamiz. Asarda turli tog' nomlari keltirilgan: Olatog', Kapettog', Mehtar Sulaymon tog'i, Murg'on tog'i, Shovdor tog'i, Shunqorxon tog'i, Kirmosh tog'i, Xoja Ismoil tog'i singarilar. Ba'zan bu xil nomlar tarkibida "tog'" ma'nosini ifodalovchi tojikcha "kux" so'zi qatnashgan: Anbarkux, Barokux, Domankux, Kuxi Jud, Kuxi Safid, Kuxisof, Kuxpor kabilar.

Bobur joy nomlarini tilga olganda, ularning qanday ma'no anglatishiga va nima uchun bunday nom olganiga e'tibor beradi. Masalan, uning Konibodom shahri nomining ma'nosi to'g'risidagi fikri diqqatga sazovordir. Konibodom hozirda Tojikiston Respublikasi hududiga qarashli bo'lib, "Konibodom" shaklida yoziladi va shunday talaffuz qilinadi. Mahalliy aholining fikriga ko'ra, Konibodom toponimi ikki qismdan: kon va bodom so'zlaridan tarkib topgan bo'lib, "bodom koni" ma'nosini bildiradi. Aslida, mazkur oykonomik nomning birinchi qismidagi kon so'zining ko'p, mo'l serob ma'nosiga hech qanday aloqasi yo'qligini, u aslida "kand" so'zi bo'lib, "shahar" ma'nosida qo'llanganligini, binobarin, Konibodom "bodom shahri", "bodomli shahar" ma'nosini anglatishini "Boburnoma" mutolaasi orqali bilib olamiz.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Asarda hozirgi Qashqadaryo viloyatidagi Shahrisabz shahrining nomlanishi shunday izohlanadi: "Bahorlar sahrosi va shahri va bomi va tomi ho'b sabz bo'lur uchun Shahrisabz... derlar". Demak, Shahrisabz – "ko'kalamzor shahar", "yashil – bog'-rog'larga boy shahar". "Boburnoma" da Hindiston hududidagi Kashmir oykonimiga tubandagicha izoh berilgan: "...bu tog' elini Kas derlar. Xotirga yettikim, Hindiston eli "shin" ni "sin" talaffuz qilur. Chun bu tog'da mo'tabar shahar Kashmirdur, balki Kashmirdin o'zga bu tog'da yana shahri eshitilmaydur. Bu jihattin bo'la olurkim, Kashmir demish bo'lg'aylar". Darhaqiqat, geograf olim Hamidulla Hasanov ta'kidlaganidek "kas" aslida "kash" bo'lib chiqadi va Kashmir shu tog'dagi qabila nomi bilan bog'liq oykonim hisoblanadi. Shuningdek, Bobur Afg'oniston viloyatlaridan biri bo'lgan Lamg'on to'g'risida yozar ekan, bu hududning ikki xil variantda aytilishini ta'kidlaydi va buning sababini quyidagicha sharhlaydi: "Hazrati Nuh Payg'ambarning otasi Mextor Lomning qabri Alishang tumanidadir. Ba'zi

tarixda Mextor Lamak debturlar, u elni mulohaza qilibturkim, ba'zi mahal "ko" o'rniga "g'ayn" talaffuz qilurlar, bu jihattin g'olibo bu viloyatni "Lamg'on" debdurlar"

Bobur yana Hindistondagi Ko'hi Jud, Savo lak parbat, Afg'onistondagi Shohi Qobul tog'lari haqida to'xtalganda, ularning ma'nosiga e'tibor beradi. Ko'hi Jud tog'ida ellardan biri jud qabilasi yashaganligi aniqlaydi va bu tog' shu qabilaning nomi bilan atalganligini e'tirof etadi: "Bu tog'ni juda mansub qilib, Ko'hi Jud debturlar". Shohi Qobul oronimining kelib chiqishini shunday tushuntiradi: "Qal'aning g'arb-janub tarafi kichikraq parcha tog' tushubtur. Ul tog'ning qo'llasida Shohi Qobul imorat qilgani uchun bu tog'ni Shohi Qobul derlar". Anglashiladiki, Shohi Qobul tog'i Qobul shohi nomi bilan atalgan. Bobur ba'zi hollarda joy nomlarini izohlashda aholi orasida tarqalgan turli afsona, rivoyat, aqidalarni – xalq etimologiyasini ham bayon etadi.

"Samarqand" shahrining kelib chiqishi haqida bir qancha taxminlar mavjud. Sharq mualliflari "Samarqand" so'zining birinchi qismi, ya'ni "Samar" so'zi shu shaharga asos solgan yoki bosib olgan kishining nomi deb hisoblab, bir qancha ta'riflarni taklif etdilar. Ammo tarixda bunday ismli kishi haqida ma'lumotlar aniqlanmagan. So'zning ikkinchi qismi "kent" (kand) – qishloq, shahar degan ma'noni anglatadi. Ba'zi yevropalik olimlar bu nom qadimdan qolgan, sanaskritcha "Samarya" ga yaqin, ya'ni "yig'ilish", "yig'in" so'zidan kelib chiqqan deb izohlaydilar. Antik mualliflarning asarlarida shahar Marokanda deb yuritilgan. Bu haqiqatga ancha yaqin bo'lib, Marokanda – Samarqandning yunoncha aytilishi hisoblanadi.

XULOSA

Biz tariximizning naqadar ulug'ligini, boyligini shu birgina shahar, qishloqlarimizning atoqli nomlarini o'rganish orqali ham his etamiz. "Boburnoma" asari o'lkamiz, Hindiston va Afg'oniston hududlaridagi joy nomlarini o'rganishga muhim material bo'la oladi. Asarda keltirilgan toponimlarning turlari, ma'nosi, kelib chiqishiga oid fikr-mulohazalar g'oyat qimmatli ahamiyatga ega.

REFERENCES

1. Zahiriddin Muhammad Bobur, *“Boburnoma”*. – Toshkent.: *“O‘qituvchi”*, 2017
2. Pirimqul Qodirov, *“Yulduzli tunlar”*. – Toshkent.: *“Yoshlar nashriyot uyi”*, 2017
3. *Hozirgi o‘zbek adabiy tili. II kitob.* A.Nurmonov, N.Mahmudov, A.Sobirov, N.Qosimov